

University of Tehran Press

Comparative Study of Women's Nationality in Multiple Marriages in Iran and some Middle Eastern countries

Zohre Afshar Quchani¹ | Mahdi Firoozabadian²

1. Corresponding Author; Department of Law, University of Bojnord, Bojnord, Iran. Email: z.afshar@ub.ac.ir
2. Department of Law, Torbat-e Heydariyeh Branch, Islamic Azad University, Torbat-e Heydariyeh, Iran. Email: Mahdi.Firoozabadian@iau.ac.ir

Article Info	Abstract
<p>Article Type: Research Article</p> <p>Received: 2023/12/09</p> <p>Received in revised form: 2024/03/18</p> <p>Accepted: 2024/04/25</p> <p>Published online: 2024/06/21</p>	<p>The issue of women's nationality has always been the focus of many legal aspects of national legislative bodies and international forums, and the question has always been raised as to how the citizenship of women and their husbands will change if women who are citizens of a country marry citizens of another country. While the change of the world view from the theory of family unity to the independence of nationality has created significant achievements, there are still shortcomings in the practical achievement of independence of nationality, non-gender discrimination and the human right of all individuals to acquire, transfer and renounce it. Since the rate of marriages between Iranian women and nationals of other Middle Eastern countries, especially Iraq, Afghanistan, Jordan and the United Arab Emirates, is significant, the way to deal with the mentioned issue in the domestic laws of the mentioned countries is of fundamental importance. Therefore, in this article, while studying related legal sources, with a descriptive, analytical and comparative method, the laws of these countries have been examined and verified. In the present study, it was determined that if an Iranian woman marries a man from the studied countries, her primary and main nationality will not be taken away from her, and the man's nationality will not be imposed on her. In these countries, the principle of independence of the nationality of spouses has been the basis for the approval of related legal articles in various ways, and finally, it must be accepted that the progress and legal developments of the studied countries, as neighbors of our country, confirm the necessity of revising the laws and regulations related to nationality in Iran.</p>
<p>Keywords: <i>Nationality, Transfer of Nationality, Impose of Nationality, Multiple Marriages.</i></p>	
<p>How To Cite</p>	<p>Afshar Quchani, Zohre; Firoozabadian, Mahdi (2024). Comparative Study of Women's Nationality in Multiple Marriages in Iran and some Middle Eastern countries. <i>Comparative Law Review</i>, 15 (1), 23-43. DOI: https://doi.com/10.22059/jcl.2024.368392.634582</p>
<p>DOI</p>	<p>10.22059/jcl.2024.368392.634582</p>
<p>Publisher</p>	<p>The University of Tehran Press</p>

مطالعه تطبیقی تابعیت زنان در ازدواج‌های چندملیتی

در ایران و برخی از کشورهای خاورمیانه

زهره افشار قوچانی^۱ | مهدی فیروزآبادیان^۲۱. نویسنده مسئول؛ گروه حقوق، دانشگاه بجنورد، بجنورد، ایران. رایانامه: z.afshar@ub.ac.ir۲. گروه حقوق، واحد تربت حیدریه، دانشگاه آزاد اسلامی، تربت حیدریه، ایران. رایانامه: Mahdi.Firoozabadian@iau.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
<p>نوع مقاله: پژوهشی</p> <p>تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۹/۱۸</p> <p>تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۱۲/۲۸</p> <p>تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۲/۰۶</p> <p>تاریخ انتشار برخط: ۱۴۰۳/۰۴/۰۱</p> <p>کلیدواژه‌ها: ازدواج‌های چندملیتی، انتقال تابعیت، تحمیل تابعیت.</p>	<p>مسئله تابعیت زنان همواره از جوانب متعدد حقوقی مورد توجه نهادهای قانون‌گذاری ملی و مجامع بین‌المللی بوده و همیشه این سؤال مطرح بوده است که در فرض ازدواج زنان تبعه کشوری با اتباع کشوری دیگر، تابعیت آنان و شوهرانشان چه تغییری خواهد کرد. درحالی که تغییر دیدگاه جهانی از نظریه وحدت خانواده به سمت استقلال تابعیت، موجد دستاوردهای حائز اهمیت است، اما همچنان کاستی‌هایی در حصول عملی به استقلال تابعیت، عدم تبعیض جنسیتی و حق بشری همه اشخاص در کسب و انتقال و انصراف از آن به چشم می‌خورد. از آنجا که نرخ ازدواج‌های میان زنان ایرانی با اتباع سایر کشورهای خاورمیانه، به‌ویژه عراق، افغانستان، اردن و امارات متحده عربی قابل توجه است، نحوه مواجهه با مسئله یادشده در قوانین داخلی کشورهای پیش‌گفته دارای اهمیت بنیادین است. لذا در مقاله حاضر ضمن مطالعه منابع حقوقی مرتبط، با روشی توصیفی، تحلیلی و تطبیقی، قوانین این کشورها مورد بررسی و تدقیق واقع شده است. در پژوهش حاضر مشخص گردید که در صورت ازدواج زن ایرانی با مردی از کشورهای مورد مطالعه، تابعیت اولیه و اصلی از او سلب نخواهد شد و تابعیت مرد نیز به وی تحمیل نمی‌شود. در این کشورها، اصل استقلال تابعیت زوجین به شیوه‌های مختلف مبنای تصویب مواد قانونی مرتبط قرار گرفته است و در نهایت باید پذیرفت که پیشرفت و تحولات حقوقی کشورهای مورد مطالعه، به‌عنوان همسایگان کشورمان، ایران، مؤید ضرورت بازنگری در قوانین و مقررات مربوط به تابعیت در ایران است.</p>
<p>استناد</p> <p>افشار قوچانی، زهره؛ فیروزآبادیان، مهدی (۱۴۰۳). مطالعه تطبیقی تابعیت زنان در ازدواج‌های چندملیتی در ایران و برخی از کشورهای خاورمیانه. <i>مطالعات حقوق تطبیقی</i>، ۱۵ (۱)، ۲۳-۴۳.</p> <p>DOI: https://doi.com/10.22059/jcl.2024.368392.634582</p>	
DOI	10.22059/jcl.2024.368392.634582
ناشر	مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران.

۱. مقدمه

تابعیت یک پیوند سیاسی - معنوی است که فرد را به یک دولت خاص مرتبط می‌سازد (نصیری، ۱۳۸۴: ۲۶) و موجب تمایز افراد کشورهای مختلف از یکدیگر می‌شود (Qamar Yassen, 2021: 1). این پیوند، حقوق و وظایف فرد را در داخل کشوری که تابعیت آن را دارد تعیین می‌کند. به عقیده یکی از نویسندگان، تابعیت مهم‌ترین حق بشری در دوران مدرن است که در اعلامیه جهانی حقوق بشر ذیل ماده ۱۵ به عنوان حقی برای هر فردی که نباید خودسرانه از داشتن یا تغییر آن محروم شود، معرفی شده است (ElChazli, 2012: 6). کسب تابعیت را نیز چنین تعریف کرده‌اند: «هر شیوه‌ای برای تبعه شدن، خواه از طریق تولد یا هر زمانی پس از تولد، به صورت ارادی یا غیرارادی، بر اساس انتساب، اعلام، اختیار یا درخواست» (Omar Yassen, 2021: 1). در تقابل دو مفهوم تابعیت و هویت ملی یا ملیت باید توجه داشت که مفهوم اخیر عموماً به جامعه‌ای اطلاق می‌شود که دارای مجموعه‌ای از ویژگی‌های مشترک بوده، اعضای آن دارای فرهنگ، تاریخ، نمادها، زبان، قلمرو، لحظه تأسیس و سرنوشت مشترک هستند (Kirmanj, 2013: 14; Griffiths, 2019: 238) و چنان که گفته شده است، اگرچه اغلب اوقات مفاهیم دولت و ملت با یکدیگر منطبق هستند، اما این انطباق همیشگی نیست (نصیری، ۱۳۸۴: ۲۷). لذا تابعیت پیوندی است معنوی - سیاسی، میان فرد و دولت خاصی که به صورت ارادی یا غیرارادی کسب شده، در نتیجه آن حقوق و تکالیف مشخصی برای طرفین محقق می‌گردد.

از گذشته، به‌ویژه به‌واسطه بروز جنگ میان ملل مختلف، احتمال ازدواج زنان کشوری با مردان کشور دیگر وجود داشته و امروزه با توسعه تعاملات بین‌المللی از قبیل تحصیل یا تفریح در کشورهای دور و نزدیک، این احتمال دو چندان شده است. از نکاح‌های منعقد شده میان زنان و مردان از دو کشور متفاوت تحت عنوان ازدواج‌های چندملیتی یاد می‌شود که تعیین تابعیت زوجین و فرزندان ایشان از مهم‌ترین مسائل مطروحه از لحظه وقوع عقد است. با اتخاذ تابعیت کشوری، شخص تبعه از حقوق خاصی از قبیل اقامت، تحصیل و خدمات درمانی رایگان، اشتغال دولتی و شرکت در تصمیم‌گیری‌های سیاسی کشور برخوردار خواهد شد؛ لذا مسئله تابعیت بیش از آنکه از جنبه برابری حقوق زن و مرد حائز اهمیت باشد، از منظر حقوق بشری نیازمند توجه است.

در حقوق ایران، اگرچه ازدواج زنان ایرانی با مردان خارجی باید با اخذ مجوز دولتی صورت پذیرد، اما به نظر می‌رسد که عدم ثبت آن صرفاً موجبات مسئولیت کیفری خاطی را به‌همراه خواهد داشت بی‌آنکه تأثیری در صحت و اعتبار نکاح واقع و آثار قانونی آن، از جمله انتقال تابعیت داشته باشد (عبدی‌پور و چاچ، ۱۳۹۸: ۲۶۶). اما در خصوص مقوله انتقال تابعیت باید اذعان داشت که در فرض ازدواج زن ایرانی با مرد غیرایرانی، سیستم استقلال نسبی تابعیت مورد پذیرش قرار گرفته است (الماسی و همکاران، ۱۴۰۰:

۱۹). ماده ۹۸۷ قانون مدنی در این باره پیش‌بینی کرده است که اگر سیستم حقوقی دولت متبوع مرد تابعیت وی را به همسرش تحمیل نماید، زن ایرانی در نتیجه چنین نکاحی تابعیت اولیه خویش را از دست داده، تابعیت مرد را کسب می‌کند. اما اگر مطابق قانون ملی کشور متبوع شوهر، ازدواج تأثیری در تابعیت زن نداشته باشد، زن تابعیت ایرانی خود را حفظ خواهد کرد (الماسی، ۱۳۸۳: ۲۷۳). طرف‌داران تحمیل تابعیت مرد بر زن چنین عقیده دارند که از طرفی، قانون قابل اعمال در خصوص احوال شخصیه، قانون دولت متبوع شخص است و از طرف دیگر وحدت تابعیت خانواده موجب پیوندی معنوی میان زوجین می‌شود که با توجه به سنت حاکم بر جامعه، مناسب‌تر این است که تابعیت مرد بر زن تحمیل گردد (توسلی نائینی و افضلی، ۱۳۹۴: ۴۲۰). البته استدلال ایشان صرفاً بر پایه سنت اجتماعی حاکم بنا شده است که چندان قوی به نظر نمی‌رسد. همچنین مطابق ماده ۹۸۴ قانون مدنی، در فرض تغییر تابعیت شوهر به تابعیت ایرانی، همسر او نیز تابعیت ایرانی کسب خواهد نمود که این هم مصداق دیگری از تحمیل تابعیت ایرانی به زن و به تبعیت از تابعیت شوهر است. البته چنان که در ادامه ماده یادشده آمده است، زوجه در چنین شرایطی قادر خواهد بود که ظرف یک سال انصراف خود را از تابعیت ایرانی اعلام کرده، به تابعیت سابق خود بازگردد. برخی از نویسندگان این ماده را چنین تفسیر نموده‌اند که چنین حکمی به این دلیل وضع شده که قانون‌گذار ایرانی نخواست است زن خارجی را بدون اختیار و تنها به جهت تبعیت از شوهر خود محدود کند، بلکه به وی اجازه داده است تا ظرف زمانی معینی به تبعیت سابق خود بازگردد (سلجوقی، ۱۴۰۰: ۸۵). نباید انکار کرد که در راستای حمایت از استقلال و آزادی اراده زن، شایسته‌تر آن بود که با ایشان مانند ماده ۹۸۵ قانون مدنی درباره وضعیت تابعیت اولاد کبیر چنین مردانی رفتار می‌شد و در نهایت مراتب کسب تابعیت زن خارجی به تبعیت شوهر تسهیل می‌گردید؛ نه اینکه فی‌البداهه و در ابتدای امر تابعیت شوهر به زن انتقال یافته، سپس به وی مهلت یکساله انصراف داده شود. در این راستا، رویکرد اتخاذی قانون‌گذار مصر قابل توجه است که در ذیل ماده ۶ قانون تابعیت ۱۹۷۵ بر ضرورت اعلام تمایل زوجه مبنی بر اخذ تابعیت جدید شوهر تصریح و تأکید نموده است.

چنان که هویدا است قانون متبوع زوج تأثیر بسزایی در وضعیت تابعیت زن ایرانی خواهد داشت و از آنجا که تعداد زیادی از ازدواج‌های زنان ایرانی با مردان کشورهای همسایه است، لذا در ادامه، تحولات قانونی کشورهای عراق، افغانستان، امارات متحده عربی و برخی دیگر از کشورهای خاورمیانه با تمرکز بر تأثیر ازدواج بر تابعیت، مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

1. "Acquiring the Egyptian nationality by a foreigner does not result in his wife acquiring it, unless she notifies her wish to obtain it, to the Minister of Interior, and provided the marriage is not terminated before the lapse of two years from the date she announces her wish, except in case of the husband's death, The Minister of Interior, may issue a justified decree depriving the wife from acquiring the Egyptian nationality, before the lapse of the two years stipulated herein".

۲. روند تاریخی مواجهه با مسئله تابعیت زنان در ازدواج‌های چندملیتی

از نظر تاریخی تا مدت مدیدی تابعیت زن وابسته به تابعیت مرد بوده است؛ به این ترتیب که تا پیش از ازدواج، تابعیت دختر وابسته به تابعیت پدر و پس از ازدواج تابعیت وی وابسته به تابعیت شوهرش شناخته می‌شد. در قرن نوزدهم نیز دکتربین ذاتی و عقیده غالب بر این بود که هرگونه تحصیل، تغییر یا ازدست دادن تابعیت زنان به روابط زناشویی و وضعیت تابعیت شوهران آنها وابسته است. لذا قوانین تابعیت اکثر کشورها حقوق برابری را برای زنان نسبت به مردان در مسائل مربوط به تابعیت به رسمیت نمی‌شناختند و تابعیت زن در نتیجه ازدواج با مرد خارجی، به صورت خودکار و غیرارادی به تابعیت مرد تغییر می‌نمود (UN, 2003: 5). در قرن بیستم، ظهور جنبش فمینیسم و تأکید نهادهای بین‌المللی بر ضرورت حمایت از حق بشری داشتن تابعیت، منجر به تشکیل مکتب «استقلال تابعیت» شد و در نهایت امروزه در متون متعدد بین‌المللی از قبیل منشور ملل متحد^۱، اعلامیه جهانی حقوق بشر^۲ و میثاق‌های بین‌المللی حقوق بشر^۳ «جنسیت» را به‌عنوان یکی از عوامل غیرمجاز تمایز بین اشخاص معرفی کرده‌اند (Chen, 1975: 18, 19).

۱.۲. تحولات و دستاوردهای ملی

در خصوص تابعیت زنان، نظام‌های حقوقی کشورها را می‌توان به دو گروه اصلی طبقه‌بندی کرد: یکی، نظام‌های حقوقی طرف‌دار «وحدت خانواده»^۴ که از تحمیل تابعیت شوهر بر همسران حمایت می‌کنند و دیگری، نظام‌های حقوقی طرف‌دار «استقلال تابعیت» که مخالف تحمیل تابعیت شوهر بر زوجه هستند (Yamguchi & Quetelet, 2020: 3). طرف‌داران وحدت خانواده بر وحدت تابعیت اعضای خانواده و یکپارچگی نهاد خانواده مصر بوده (Chen, 1975: 22)، در راستای دفاع از عقیده خویش به مبانی حقوقی متفاوتی از قبیل اراده ضمنی زن بر قبول تابعیت شوهر در زمان انتخاب وی برای ازدواج، ریاست مرد بر خانواده، امضای عقد نکاح و پذیرش آثار آن، و تغییر تابعیت بنابر نظر و اراده قانون‌گذار (و نه اشخاص) تکیه نموده‌اند (Yamguchi & Quetelet, 2020: 2, 3).

اما نظریه استقلال تابعیت زوجین از دو منظر ضرورت تساوی زن و مرد در کسب و تغییر تابعیت، و نیز حق بشری داشتن تابعیت شکل گرفته است که بر اساس آن، زن می‌تواند با مردی با تابعیت متفاوت ازدواج کند، بی‌آنکه پس از ازدواج، تابعیت مرد بر وی تحمیل شود. اما در کشورهای طرفدار اصل استقلال تابعیت، به‌منظور حمایت از خانواده و حفظ وحدت آن، تسهیلاتی در اختیار زوجین قرار می‌گیرد

1. United Nations Charter
2. Universal Declaration of Human Rights
3. International Covenants on Human Rights
4. Family unity

تا هریک از آنها به طور داوطلبانه تابعیت دیگری را کسب کنند. کشورهایمانند شیلی، آرژانتین، اوروگوئه، روسیه، پاراگوئه و ایالات متحده آمریکا همگی از اولین طرفداران اصل استقلال تابعیت به معنای تساوی زن و مرد در تأثیر ازدواج بر تابعیت بوده‌اند (Gettys, 1939: 177).

باید اذعان داشت که کشورهای تابع نظریه استقلال خود به چند گروه عمده تقسیم می‌شوند:

الف) کشورهای طرفدار استقلال نسبی تابعیت زوجین، میان حالتی که مرد تبعه با زن خارجی ازدواج می‌کند و فرضی که زن تبعه با مرد خارجی ازدواج می‌نماید، تفاوت قائل شده‌اند. درحالی که در فرض نخست قائل به تغییر تابعیت زن به تابعیت مرد تبعه‌اند، در حالت ازدواج زن متبوع خود با مرد خارجی قائل به حفظ تابعیت زن و عدم تغییر تابعیت وی هستند؛ مگر اینکه قانون متبوع شوهر، تابعیت وی را به زن تحمیل نماید که در این صورت با تحمیل تابعیت شوهر به زن، وی تابعیت اولیه خود را از دست خواهد داد. قانون‌گذار ایرانی با اتخاذ همین رویکرد، اصل را بر بقای تابعیت ایرانی زن دانسته، مگر آنکه تابعیت شوهر بر اثر ازدواج به او تحمیل شود (الماسی، ۱۳۸۳: ۲۷۳). البته مقتضیات و مصالح خانواده‌ای را که به این ترتیب با مشارکت زن ایرانی و شوهر خارجی تشکیل می‌یابد از نظر دور نداشته، در تبصره یک آن ماده برای زن اختیار برگزیدن تابعیت کشور متبوع شوهر را پذیرفته است^۱ (سلجوقی، ۱۴۰۰: ۹۲-۹۴). اما در مورد ازدواج زن غیرایرانی با مرد ایرانی، مطابق بند ۶ ماده ۹۷۶، تابعیت زن بیگانه در نتیجه چنین ازدواجی، به تابعیت زوج یعنی تابعیت ایرانی تغییر می‌یابد؛ خواه قانون کشور متبوع او این تغییر را بپذیرد یا ازدواج را مؤثر در تابعیت زن ندانسته، وی را همچنان تبعه کشور خود بداند. البته در حالت اخیر، با آنکه از حیث قانون ایران او تنها دارای تابعیت ایرانی شناخته می‌شود، از منظر قانون کشور سابق زن، شخص یادشده تابعیت آن کشور را از دست نمی‌دهد و باید او را از دید بین‌المللی دارنده دو تابعیت دانست (سلجوقی، ۱۴۰۰: ۹۱).

ب) نظام‌های حقوقی دیگری بر این باورند که برای تعیین تکلیف تابعیت هریک از زن و مرد باید به قانون متبوع ایشان رجوع نمود و تکلیف تابعیت هریک از آنان بر اساس قانون ملی آنها مشخص گردد. فلسفه مهم اتخاذ چنین رویکردی، پیشگیری از وقوع وضعیت دوتابعیتی برای هریک از زوجین عنوان شده است (Yamguchi & Quetelet, 2020: 4).

ج) کشورهای طرفدار استقلال مطلق تابعیت زوجین معتقدند ازدواج هیچ تأثیری در تابعیت زوجین نداشته، اگر زن تبعه با مردی خارجی ازدواج نماید تابعیت اولیه خود را از دست نخواهد داد و همچنین اگر زن خارجی با مرد بومی ازدواج کند، تابعیت مرد بر او تحمیل نخواهد شد (Yamguchi & Quetelet, 2020: 4).

۱. طریق اعمال این اختیار آن است که زن درخواست خود را در این باره همراه با علل آن به وزارت امور خارجه می‌فرستد و پس از موافقت با این درخواست، تغییر تابعیت او به تابعیت خارجی شوهر تحقق می‌یابد.

د) در برخی دیگر از کشورهای طرف‌دار استقلال تابعیت، این عقیده وجود دارد که اگرچه ازدواج موجب تحمیل تابعیت مرد به زن نخواهد شد، اما زن می‌تواند تابعیت شوهر را با ارائه درخواستی مختصر کسب نماید (Schmidt, 1989 in Yamguchi & Quetelet, 2020: 5).

ه) در گروه دیگر، زن خارجی تنها با حصول شرایطی از قبیل سپری شدن مدت خاصی از اقامت یا عقد ازدواج در کشور متبوع شوهر، حق درخواست تابعیت زوج را خواهد داشت. متقابلاً زمانی که یک زن تبعه با مرد خارجی ازدواج می‌کند، تنها در صورت اقامت در کشور دیگری می‌تواند از تابعیت اولیه خود انصراف دهد (Marini, 1978 in Yamguchi & Quetelet, 2020: 4). به عبارت دیگر، در این گروه کشورها، نه تنها کسب تابعیت شوهر از سوی زوجه خارجی تابع تشریفات و ضوابط خاصی است، بلکه ترک تابعیت وی در نتیجه ازدواج نیز تابع شرایط ویژه‌ای از قبیل اقامت ایشان در کشوری غیر از کشور متبوع خودشان است. بنابراین، زوج یا زوجه در نتیجه نکاح تابعیت خویش را از دست نداده یا تابعیت طرف مقابل را کسب نمی‌کند، بلکه مانند یک مهاجر عادی تنها با سپری شدن مدت خاصی از اقامت و با حصول سایر شرایط و تشریفات قانونی قادر به تحصیل تابعیت خارجی یا لغو تابعیت اولیه خویش خواهد بود.

حائز اهمیت اینکه هم‌اکنون تأثیر تبعیض جنسیتی در تصویب قوانین تابعیت کشورهای جهان به‌عنوان بخشی از بررسی دوره‌ای در دستور کار شورای حقوق بشر سازمان ملل^۱ قرار دارد که شامل بررسی منظم سوابق حقوق بشر در تمامی ۱۹۳ کشور عضو سازمان ملل می‌شود. بر اساس گزارش یادشده از سال ۲۰۰۸ تا ۲۰۲۰ حداقل ۶۰ توصیه در مورد حذف مقررات تبعیض‌آمیز جنسیتی در قوانین تابعیت ۲۱ کشور ارائه شده که از این تعداد، ۱۲ توصیه از جانب دولت‌های «مورد حمایت» صورت گرفته و ۱۸ توصیه دیگر «مورد توجه» واقع شده است. کشورهایی که از توصیه‌ها حمایت کرده‌اند، عبارت‌اند از: باربادوس، بروئی، برونئی، مصر، عراق، مالزی، نپال، سیرالئون و تونس که از این میان، دو کشور آخر (سیرالئون و تونس) از زمان ارائه توصیه‌های مربوط به بررسی دوره‌ای جهانی^۲، مقررات تبعیض‌آمیز جنسیتی را از قوانین تابعیت خود حذف کرده‌اند^۳.

۲.۲. تحولات و دستاوردهای منطقه‌ای و بین‌المللی

همواره مناطق مختلف جغرافیایی شاهد تلاش‌های متعددی در راستای حصول برابری حقوق زن و مرد بوده‌اند. یکی از این تلاش‌ها از سوی اتحادیه کشورهای عربی در فوریه ۲۰۱۸ منجر به صدور اعلامیه‌ای

1. Human Rights Council's Universal Periodic Review (UPR)

2. Universal Periodic Review (UPR)

3. <https://www.refworld.org/pdfid/6221ec1a4.pdf>

در خصوص تعلق و هویت حقوقی^۱ شد که خواهان اعمال برابری جنسیتی در تصویب قوانین تابعیت در همه کشورهای عضو اتحادیه بود. همچنین در دسامبر ۲۰۱۸، کشورهای عضو جامعه اقتصادی و پولی افریقای مرکزی مصوبه^۲ مناجع به ریشه کن نمودن بی‌تابعیتی^۳ را نهایی کردند که بر اساس آن، اعضا متعهد به ایجاد حقوق برابر برای زنان و مردان نسبت به کسب، تغییر، حفظ یا انتقال تابعیت شدند.

این تلاش‌ها به نهادها و اتحادیه‌های منطقه‌ای محدود نبوده و عرصه بین‌المللی شاهد تحولات عظیمی بوده است؛ چنان‌که در دهه‌های اخیر گرایش بین‌المللی به سمت عدم پذیرش و رد دیدگاهی است که به زن در مقابل مرد به‌عنوان «جنس تابع»، «جنس دوم»، «جنس ضعیف‌تر» و «جنس دیگر» می‌نگرد (Chen, 1975: 19). برای مثال، کنوانسیون ۱۹۳۰ لاهه راجع به برخی مسائل مرتبط با تعارض قوانین تابعیت^۴، ازدست دادن تابعیت اولیه زن در فرض ازدواج با مرد خارجی را تنها مشروط به تحصیل تابعیت شوهر نمود. کنوانسیون کاهش بی‌تابعیتی ۱۹۶۱ سازمان ملل متحد^۵، سلب تابعیت زنان در نتیجه ازدواج را مشروط به تحصیل یا کسب تابعیت دیگری نموده و کنوانسیون راجع به تابعیت زنان متأهل مصوب ۱۹۵۷^۶ در ذیل ماده یک^۷، همین نظریه را اتخاذ کرده و اثر خودکار ازدواج بر سلب یا تغییر تابعیت زنان را نفی نموده است (UN, 2003: 6).

همچنین کنوانسیون رفع همه اشکال تبعیض علیه زنان مصوب ۱۹۷۹^۷ با تأکید بر این نکته که تابعیت برای مشارکت کامل در جامعه ضروری است و نداشتن آن تأثیر جدی بر بهره‌مندی از سایر حقوق مانند حق رأی، انتخاب مناصب دولتی، دسترسی به منافع عمومی و انتخاب محل سکونت دارد، از دولت‌ها خواست که به زنان حقوق برابر با مردان برای کسب، تغییر یا حفظ تابعیت خود اعطا کنند و به‌ویژه اطمینان حاصل نمایند که نه ازدواج با یک بیگانه و نه تغییر تابعیت از سوی شوهر در طول ازدواج، به‌طور خودکار تابعیت زن را تغییر ندهد، او را بی‌تابعیت یا تابعیت شوهر را به وی تحمیل نکند. همچنین دولت‌های عضو را ملزم نمود که به زنان حقوق برابر با مردان در خصوص تابعیت فرزندانشان اعطا کنند (United Nations, 2014: 50).

1. League of Arab States, Arab Declaration on Belonging and Legal Identity, February 2018, available at: <https://www.refworld.org/docid/5a9ffbd04.html>

2. N'Djamena Initiative on the Eradication of Statelessness in Central Africa, available at: <http://www.refworld.org/docid/5c2f3f8b4.html>.

3. Convention on Certain Questions relating to the Conflict of Nationality Laws

4. Convention on the Reduction of Statelessness

5. Convention on the Nationality of Married Women

۶ «هریک از کشورهای عضو موافقت می‌نمایند که نه انعقاد و نه انحلال عقد ازدواج میان اتباعشان و یک فرد بیگانه و نه تغییر تابعیت توسط شوهر در طول دوران ازدواج، به‌طور خودبخود تابعیت زن را تغییر نخواهد داد».

7. Draft Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, 1979.

۳. تابعیت زنان در کشورهای اردن، عراق، مصر و امارات متحده عربی

با توجه به آنچه پیش‌تر توضیح داده شد و از آنجا که ازدواج میان اتباع کشورهای همجوار شایع و رایج است، پیشرفت‌های قانونی برخی از کشورهای خاورمیانه در ادامه مورد مطالعه قرار خواهد گرفت.

۳.۱.۳. اردن

پس از جنگ کشورهای عربی و اسرائیل در ۱۹۴۸، کشور اردن و در نتیجه تابعیت اردنی ظهور یافت. در ۱۶ فوریه ۱۹۵۴، اردن قانون تابعیت را تصویب نمود که تا امروز با هفت اصلاحیه به قوت خود باقی است. در فصل دوم این قانون با عنوان «تابعیت وابستگان»^۱، ذیل ماده ۸ به مسئله تابعیت زنان و تغییر آن در نتیجه ازدواج پرداخته شده و مقرر نموده است: «(۱) زن مرد اردنی باید تبعه اردن باشد و زن مرد بیگانه باید بیگانه باشد. (۲) زنی که تابعیت اردنی را از طریق ازدواج به دست آورده است، می‌تواند ظرف دو سال پس از فوت شوهر یا انحلال ازدواج، با اظهارنامه‌ای به شکل مقرر در این قانون از آن صرف نظر کند و در نتیجه تابعیت اردنی خود را از دست خواهد داد. (۳) زنی که تابعیت اردنی خود را به واسطه ازدواج از دست داده است، می‌تواند ظرف دو سال پس از فوت شوهر یا انحلال ازدواج خود، با ارائه اظهارنامه به شکل مقرر، آن را بازیابی کند». قانون یادشده در سال‌های ۱۹۶۱ و ۱۹۶۳ با محوریت حقوق زنان و کودکان مورد بازبینی و اصلاح قرار گرفت؛ چنان‌که در قانون ۱۹۶۱ به تمایل زوجه اردنی به بقای تابعیت اصلی خویش تا زمان کسب تابعیت شوهر توجه نموده، آن را مورد پذیرش قرار داده است. در قانون سال ۱۹۶۳ از این هم فراتر رفت و مقرراتی تصویب کرد که به زنان قدرت بیشتری در کنترل تابعیت آنها اعطا می‌نمود. برای مثال، ماده ۸ به نحوی مورد اصلاح قرار گرفت که نه تنها به زنان اردنی، بلکه به زنان غیراردنی نیز اجازه می‌داد که تابعیت اولیه خود را تا دو سال از اقامت در خاک اردن یا دو سال از تاریخ ازدواج حفظ نمایند (Frost, 2022: 16). در سال ۱۹۸۷ ماده ۸ قانون تابعیت این کشور مورد بازنگری مجدد قرار گرفت؛ هم‌اکنون در این ماده آمده است: «(۱) زن خارجی که با یک تبعه اردنی ازدواج می‌کند، با تأیید وزیر امور داخلی، در صورت تمایل می‌تواند با اظهارنامه کتبی تابعیت اردنی را کسب کند: الف) سه سال پس از ازدواج اگر عرب باشد؛ ب) پنج سال پس از ازدواج اگر عرب نباشد. (۲) زن اردنی که با یک غیر اردنی ازدواج می‌کند و تابعیت شوهر خود را به دست می‌آورد، می‌تواند تابعیت اردنی خود را حفظ کند، مگر اینکه مطابق مقررات این قانون از آن صرف نظر نماید، در این صورت، می‌تواند پس از انحلال نکاح تابعیت اردنی خود را مطابق این

قانون بازیابی نماید. (۳) یک زن اردنی که شوهرش به دلیل شرایط خاص تابعیت کشور دیگری را دریافت کرده است، می‌تواند تابعیت اردنی خود را حفظ کند.^۱

بنابراین در آخرین اصلاحات قانون تابعیت این کشور به زن خارجی «اختیار» تحصیل تابعیت اردنی شوهر، و به زن اردنی «اختیار» حفظ تابعیت اردنی در فرض ازدواج با مرد خارجی داده شده است. لذا دولت اردن از اصل وحدت خانواده، به سمت استقلال تابعیت حرکت نموده و در نتیجه تابعیت مضاعف برای زوجه را نیز به رسمیت شناخته است.

اما همچنان برخی مواد قانون تابعیت اردن در تضاد آشکار با حق بشری کسب تابعیت و اجتناب از تبعیض جنسیتی در این زمینه است؛ چنان‌که

در بند ۱ ماده ۸ قانون تابعیت اردن مصوب ۱۹۸۷ امکان کسب تابعیت اردنی از جانب زن خارجی در نتیجه ازدواج با مرد اردنی پیش بینی شده، اما ازدواج مرد خارجی با زن اردنی فاقد چنین امتیازی است. به عبارت دیگر، ازدواج زن اردنی با مرد خارجی هیچ‌گونه حق یا امتیازی برای زوج در کسب تابعیت اردنی ایجاد نمی‌نماید (Emanuel, 2012: 1).

مطابق بند پیش گفته، زن خارجی در فرض ازدواج با مرد اردنی، پس از گذشت ۳ تا ۵ سال (حسب عرب یا غیرعرب بودن تابعیت زن)^۲ از تاریخ نکاح، با ارائه درخواست کتبی از وزارت کشور می‌تواند تابعیت اردنی را تحصیل نماید. بنابراین، زن خارجی به صرف ازدواج با مرد اردنی تابعیت اردنی را کسب نمی‌کند، بلکه باید حداقل سه سال از تاریخ عقد نکاح ایشان سپری شود تا این امتیاز برای وی ایجاد

۱. «الاجنبیه المتزوجه من اردنی

- للاجنبیه التي تتزوج اردنی الحصول علی الجنسیه الاردنیه بموافقه وزیر الداخلیه اذا اعلنت عن رغبتھا خطیا و ذلك وفقا لما یلی:
 - ا. اذا انقضی علی زواجها مده ثلاث سنوات و كانت تحمل جنسیه عربیه
 - ب. اذا انقضی علی زواجها مده خمس سنوات و كانت تحمل جنسیه دوله غیر عربیه
 - للمراه الاردنیه التي تزوجت من غیر اردنی و حصلت علی جنسیه زوجها الاحتفاظ بجنسیتھا الاردنیه الا اذا تخلت عنها وفقا لاحکام هذا القانون و یحق لها العوده الی جنسیتھا الاردنیه بطلب تقدمه لهذا الغرض اذا انقضت الزوجیه لای سبب من اسباب.
 - المراه الاردنیه التي تجنس زوجها او يتجنس بجنسیه دوله آخری بسبب ظروف خاصه ان تبقى محتفظه بجنسیتھا الاردنیه».
۲. لازم به ذکر است که بر اساس بند ۱ ماده ۸ قانون تابعیت این کشور، قانون‌گذار «تابعیت» را مبنای تشخیص عرب یا غیرعرب بودن زن قرار داده، نه اصالت وی را. از این رو، یک همسر عرب‌الاصول با تابعیت غیرعرب باید مدت طولانی‌تری برای کسب تابعیت اردنی صبر کند و این درحالی است که همسر غیرعرب با تابعیت عرب کمتر منتظر می‌ماند (Al Dalaien & Al Enizi, 2021: 12).

گردد. صرف نظر از اینکه قانون‌گذار اردنی میان زنان عرب و غیرعرب تبعیض قائل شده است (Al Dalaien & Al Enizi, 2021: 12)، مطابق متن صریح این ماده، اگر ازدواج ایشان با مرد اردنی پیش از انقضای مدت مقرر منحل گردد، مسئله کسب تابعیت منتفی شده، زن مجاز به اقامت در خاک اردن نیست و باید از کشور خارج شود (UNDP, 2018: 20).

مطابق بند ۲ ماده ۸ همان قانون، اگر زن اردنی در نتیجه نکاح با مرد خارجی از تابعیت اولیه خود انصراف داده باشد، جز در فرض انحلال نکاح قادر به رجوع به تابعیت اصلی خویش نخواهد بود. این درحالی است که مرد اردنی که با زن خارجی ازدواج کرده است می‌تواند هر زمانی بدون فسخ نکاح خود، به تابعیت قبلی خویش بازگردد.^۱

در نهایت گفته شده است که رویکرد قانون‌گذار در تصویب قانون تابعیت اردن، موجد حس شهروند درجه برای زنان اردنی بوده است؛ چراکه رابطه تابعیت بدو میان مرد و حکومت برقرار شده، سپس زن به‌عنوان شهروند درجه دو در نتیجه ارتباط با مرد به‌عنوان دختر یا زوجه وی قادر به تحصیل تابعیت اردنی است. از سوی دیگر، شوهران خارجی زنان اردنی حق اقامت در کشور را ندارند، مگر پس از دریافت کارت اقامت امنیتی که فرایندی بسیار دشوار و فرسایشی است و سرانجام اینکه آنان از حقوق اتباع اردنی از قبیل تحصیل رایگان، دسترسی به خدمات بهداشتی عمومی و اشتغال نیز محروم و ممنوع خواهند بود (Emanuel, 2012: 4). همچنین باید ادعان داشت که عدم شناسایی حق اخذ تابعیت اردنی در نتیجه ازدواج با زنان اردنی برای مردان خارجی، به معنای حفظ تابعیت مرد خارجی بوده که با حفظ تابعیت خارجی مرد، فرزندان حاصل از چنین ازدواجی نیز مستند به ماده ۹ قانون این کشور^۲ تابعیت پدر را کسب نموده، به این ترتیب، خانواده با وضعیت تابعیت دوگانه میان مادر نسبت به پدر و فرزندان مواجه خواهند شد که ضمن به‌همراه داشتن مشکلات متعدد اقتصادی، اجتماعی و سیاسی، موجد وضعیت روانی نامناسبی در محفل خانواده نیز خواهد بود.

۲.۳. عراق

قانون تابعیت عراق^۳ همواره بر این اصل استوار بود که اعضای یک خانواده باید همگی تابعیت یکسان

1. (2)A Jordanian woman who marries a non-Jordanian and who acquires the nationality of her husband may retain her Jordanian nationality unless she renounces it in accordance with the provisions of this Law, in which case she may subsequently recover her Jordanian nationality by making an application therefor if her marriage is dissolved for any reason).

2. The children of a Jordanian man shall be Jordanian wherever they are born.

۳. نکته حائز اهمیت این است که در امپراتوری عثمانی اشخاص از داشتن تابعیت مضاعف منع می‌شدند و به این دلیل در فرض ازدواج زن عرب با مرد غیرعرب، تابعیت زن به تابعیت مرد تغییر می‌کرد. البته این قاعده کلی استثنایی نیز داشت و آن حالتی بود که زن عرب با مرد ایرانی ازدواج می‌نمود. در این حالت تابعیت زن به ایرانی تغییر نکرده، عرب باقی می‌ماند (Rizk Khoury, 2020: 432). این استثنا به دلیل نگرانی دولت عثمانی از گرویدن زنان به مذهب تشیع بود

داشته باشند و هیچ‌یک نباید تابعیت مضاعف کسب کند یا تابعیت خود را ازدست بدهد. همچنین، برای زنان حق مستقلی مبنی بر تغییر و حفظ تابعیت یا انتقال آن به فرزندان را به رسمیت نمی‌شناسد (UN, 2003: 9). اما در گذر زمان، این کشور چندین گام اساسی در جهت ارتقای برابری و توانمندسازی زنان برداشته و در این زمینه پیشرفت قابل توجهی داشته است. در این راستا میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی^۱، میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی^۲ و کنوانسیون رفع کلیه اشکال تبعیض علیه زنان^۳ را امضا کرده و در قانون اساسی خود تصریح نموده است که همه مردان و زنان، صرف نظر از جنسیت، نژاد، قومیت، اصالت، رنگ، مذهب، عقیده یا موقعیت اقتصادی و اجتماعی ایشان، در مقابل قانون برابرند (UNDP, 2023)^۴. آخرین قانون تابعیت عراق در سال ۲۰۰۶ و سه سال پس از سقوط رژیم بعث به تصویب رسید که در خصوص تأثیر ازدواج بر تابعیت زنان نسبت به قانون سابق (مصوب ۱۹۶۳) تفاوت‌های بنیادین دارد؛ چنان‌که در ماده ۱۰ درباره ازدواج زنان غیرعراقی با مردان عراقی مقرر نموده که ایشان حق تحصیل تابعیت عراقی را با حصول شرایطی از قبیل ارائه درخواست کتبی به وزارت و اقامت در خاک این کشور برای لااقل ۵ سال دارند؛ بنابراین در چنین ازدواج‌هایی تابعیت عراقی به خودی خود به زنان غیرعراقی تحمیل نخواهد شد و تابع اعلام اراده آنان و تصویب دولت عراق است. در ذیل ماده ۱۲، به فرض ازدواج زن عراقی با مرد غیرعراقی توجه و مقرر نموده که اگر زن عراقی با مردی غیرعراقی ازدواج و تابعیت وی را تحصیل نماید، جز با اعلام انصراف صریح و مکتوب، تابعیت عراقی خود را ازدست نخواهد داد؛ در نتیجه تابعیت مضاعف در قانون این کشور به رسمیت شناخته شده است. در ماده ۷ در خصوص امکان تحصیل تابعیت عراقی از سوی شوهران غیرعراقی چنین مقرر شده

و در همین راستا دولت عراق نیز در سال ۱۸۷۴، زنان عراقی را از ازدواج با مردان ایرانی منع نمود. البته دولت عراق برای ممنوعیت چنین ازدواجی دلایل دیگری نیز داشت؛ از جمله اینکه با ازدواج زن عراقی با مرد ایرانی و تغییر تابعیت وی، فرزندی تبعه ایران به دنیا می‌آمد که در نتیجه چنین رخدادی، دولت نمی‌توانست او را به جنگ علیه ایران اجبار نماید و لذا سربازان بالقوه خویش در جنگ احتمالی میان ایران و عراق را ازدست می‌داد. همچنین با ازدواج زنان عراقی با مردان ایرانی احتمال ازدست دادن املاک و اموال غیرمنقول این کشور در نتیجه تصرف و تصاحب مردان ایرانی وجود داشت. از این رو، بر اصل کلی وابستگی تابعیت زنان به تابعیت شوهران، استثنایی وارد شد و آن این است که در فرض ازدواج زنان عراقی با مردان ایرانی، تابعیت ایشان را مستقل از مردان معرفی کردند (Isom Verhaaren, 2013: 825). عراق در سال ۱۹۲۳ در نتیجه معاهده لوزان از امپراتوری عثمانی مستقل و اولین قانون تابعیت عراقی در ۱۹۲۴ تصویب شد (Qmar Yassen, 2021: 2).

1. International Covenant on Civil and Political Rights, (ICCPR)
2. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, (ICESCR)
3. Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, (CEDAW).
4. <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2023-03/Gender%20equality%20policy%20LADP%20III.pdf>

است که در صورت ازدواج مردان غیرعراقی با زنان عراقی، ایشان می‌توانند با حصول شرایط مندرج در ماده ۶ این قانون و مشروط بر اینکه از ازدواجشان کمتر از ۵ سال نگذشته و همچنان در قید زوجیت باشند، درخواست تابعیت عراقی نمایند.^۱

در ماده ۱۳ نیز به امکان و شرایط رجوع به تابعیت عراقی از سوی زنان در ماده ۱۲ تصریح شده است. چنان‌که هویداست قانون اخیرالتصویب عراق، برخلاف قانون تابعیت اردن، به تساوی کامل زنان و مردان عراقی و تأثیر ازدواج ایشان با اشخاص خارجی توجه کرده و نه تنها امکان اخذ ارادی تابعیت عراقی از سوی زن خارجی را مورد پذیرش قرار داده، به مردان خارجی نیز اجازه کسب تابعیت عراقی در نتیجه ازدواج با زنان این کشور را داده است؛ رویکردی که در نهایت به وحدت تابعیت خانواده و فرزندان منتج شده، مانع بروز مشکلات و مصائب پیش‌گفته خواهد شد.

۳.۳. افغانستان (قبل از تسلط طالبان)

قانون تابعیت افغانستان در ۸ نوامبر ۱۹۳۶ تصویب شد و در ۱۹۸۳ این کشور به کنوانسیون سازمان ملل متحد درباره رفع همه اشکال تبعیض علیه زنان پیوست. در همین راستا، ماده ۱۲ قانون تابعیت مصوب ۱۹۳۶ این کشور که تابعیت زن خارجی را در فرض ازدواج با مرد افغان، افغانی می‌دانست، منسوخ شد. در قانون فعلی تابعیت این کشور (مصوب ۲۰۰۰)، اولاً اصل استقلال تابعیت در دو ماده مورد توجه قانون‌گذار قرار گرفته است؛ یکی در ماده ۱۶ که کسب تابعیت افغان از سوی یکی از زوجین را موجب تغییر تابعیت دیگری ندانسته و دیگری در ماده ۲۸ که در فرض ازدواج یک افغان با یک خارجی بر حفظ تابعیت افغان تأکید نموده است. ثانیاً قانون‌گذار افغان در ماده ۱۸ بر امکان کسب تابعیت افغانی از سوی مرد یا زن خارجی که با یک تبعه افغان ازدواج نموده‌اند، بدون ضرورت رعایت شرط سپری شدن مدت خاصی از اقامت ایشان در افغانستان، تصریح کرده است. بنابراین، تابعیت خارجی اشخاص به صرف ازدواج با تبعه افغانستان به‌طور خودکار به تابعیت این کشور تغییر نمی‌یابد و باید کتباً درخواست تابعیت نماید. در نتیجه، زنان و مردان این کشور می‌توانند تابعیت خود را پس از ازدواج نیز حفظ کنند، مگر اینکه قانون ملی کشور همسر اجازه حفظ آن را ندهد.^۲ در مقابل، زنان و مردان غیرافغان که با مردم این کشور ازدواج شرعی نمایند، قادر خواهند بود در صورت تمایل تابعیت این کشور را کسب کنند و قانون‌گذار فرایند آن را تسهیل نموده است.

1. I-The Minister may approve naturalization of a non-Iraqi married to an Iraqi woman subject to the conditions set forth in Article 6 hereof, provided the period of residence stipulated in Paragraph c of item I of Article 6 hereof shall be no less than five years and on condition of continued wedlock.

۲. ماده ۲۸ قانون تابعیت جمهوری اسلامی افغانستان در این باره مقرر می‌دارد: «اگر افغان با خارجی ازدواج کند تابعیت افغانی خود را حفظ می‌کند».

نکته حائز اهمیت اینکه در حقوق داخلی این کشور، پس از اعطای تابعیت به شخص خارجی، فرد از نظر برخورداری از حقوق با سایر اتباع کشور در جایگاه کاملاً برابر قرار گرفته، هیچ‌گونه محدودیت یا محرومیتی برای وی ایجاد نخواهد شد^۱ (حسینی دره صوفی و کریمی‌نیا، ۱۳۹۸: ۳۰)، بنابراین، ضمن اینکه قانون‌گذار افغانستان در خصوص تحصیل تابعیت افغانی هیچ تفاوتی میان زن و مرد خارجی قائل نشده، در هر دو فرض ازدواج زن خارجی با مرد افغان و ازدواج مرد خارجی با زن افغان نیز قائل به اعتبار و ضرورت اعلام اراده و تمایل مبنی بر کسب تابعیت این کشور می‌باشد. همچنین با رویکرد مثبت‌تری نسبت به اتباع خارجی که تابعیت این کشور را کسب خواهند کرد برخورد نموده، برای آنان حقوق بیشتری شناسایی کرده است.

۴.۳. مصر

قانون تابعیت مصر که در ۲۷ فوریه ۱۹۲۹ به تصویب رسید، تعیین می‌کرد که چه کسی مصری محسوب می‌شود. بند سوم ماده ۶ این قانون برای زنانی که با مردان مصری ازدواج می‌کردند، به صورت خودکار تابعیت مصری را به رسمیت می‌شناخت و بند دوم ماده ۱۴ در خصوص وضعیت تابعیت زنان مصری که در نتیجه ازدواج با مردان خارجی تابعیت ایشان را کسب می‌کردند، تعیین تکلیف و سلب خودکار تابعیت مصری از ایشان را مقرر نموده بود (Malek, 2021: 3).

در قانون اساسی این کشور که تا قبل از انقلاب ۲۵ ژانویه ۲۰۱۱ معتبر بود، در ذیل اصل سوم^۲ تصریح شده بود که کشوری که منزلت زن را نادیده بگیرد هیچ کرامتی نخواهد داشت و زنان همانند خواهران مردان هستند که در تمام دستاوردها و مسئولیت‌های اجتماعی با یکدیگر شریک‌اند. سپس در اعلامیه قانون اساسی ۲۰۱۱ در ذیل ماده ۳۷ بر برابری تمام مردم در برابر قانون و حقوق و تکالیف یکسان ایشان صرف نظر از جنسیت تصریح شد (ElChazli, 2012: 8). اما چنان‌که برخی از نویسندگان حقوقی این کشور تأکید نموده‌اند، ماده یادشده صرفاً بیانگر اصل برابری زن و مرد بوده و در راستای اجرایی شدن این اصل هیچ‌گونه تکلیف یا وظیفه‌ای برای ارگان‌های دولتی مصر مقرر نشده است (Al Agati, 2012: 9; Khalil, 2012: 20). شاید به همین دلیل است که قانون اساسی ۲۰۱۴، در

۱. جز ممنوعیت ده‌ساله از کاندیدشدن در شورای ملی به‌عنوان نماینده که در بند اول ماده ۸۵ قانون اساسی این کشور تصریح شده است.

2. Three — The individual's dignity is an extension of the nation's dignity. Further, there is no dignity for a country in which women are not honored; women are the sisters of men and partners in all national gains and responsibilities.
3. "Law applies equally to all citizens, and they are equal in rights and general duties. They may not be discriminated against due to race, origin, language, religion, or creed".

ذیل بند اول ماده ۱۱ وظیفه تضمین برابری زن و مرد در کلیه حقوق مدنی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی را برعهده دولت این کشور قرار داد. همچنین باید توجه داشت که اگرچه قانون تابعیت ۱۹۷۵ در سال ۲۰۰۴ دستخوش تغییراتی شد، اما مواد قانونی راجع به تابعیت زنان بدون تغییر باقی ماند و همچنان مشمول قواعد زیر است:

مطابق ماده ۷ قانون تابعیت این کشور^۲، در فرض ازدواج زن خارجی با مرد مصری، با حصول دو شرط تابعیت مصری به وی اعطا خواهد شد: اول، اعلام تمایل زن مبنی بر اخذ تابعیت مصری و دوم، عدم انحلال نکاح ایشان در کمتر از دو سال از تاریخ وقوع عقد.

مطابق ماده ۸ قانون تابعیت این کشور^۳، اگر زن غیرمصری از طریق همسرش تابعیت مصری را دریافت کند و سپس ازدواج ایشان منحل شود، تابعیت مصری خود را از دست نخواهد داد، مگر اینکه تابعیت قبلی خود را اعاده نموده یا با یک غیرمصری ازدواج و تابعیت او را کسب کند (Malek, 2021: 6-8).

درنهایت مطابق ماده ۱۲ همان قانون^۴، در فرض ازدواج زن مصری با مرد غیرمصری، تابعیت زن خود به خود تغییر نمی‌کند مگر در صورت اعلام تمایل وی مبنی بر کسب تابعیت شوهر یا تحمیل قانون کشور مشارالیه (UNDP, 2018a: 8). در این صورت، همچنان زن مصری می‌تواند ظرف یک سال از تاریخ کسب تابعیت شوهر، تمایل خود را نسبت به حفظ تابعیت مصری خویش به دولت این کشور اعلام نماید و در این شرایط وی دارای تابعیتی مضاعف خواهد شد.

باید خاطرنشان کرد که علی‌رغم تلاش‌های این کشور در راستای ایجاد برابری بین زن و مرد، همچنان همسر خارجی زن مصری قادر به اخذ تابعیت با اثبات رابطه زوجیت و گذشت مدت دو سال از آن نبوده، باید مانند هر مهاجر دیگری روند معمول درخواست تابعیت را سپری نماید (Marei, 2009: 34) و این تمایز میان زن و مرد در حقوق مصر از نظر برخی از نویسندگان برخلاف مواد ۱۱ و ۴۰

1. The State shall ensure the achievement of equality between women and men in all civil, political, economic, social, and cultural rights in accordance with the provisions of this Constitution.
2. "A foreign woman who gets married to an Egyptian does not acquire his nationality through marriage unless she notifies her wish to acquire his nationality to the minister of Interior, and the marriage has not been terminated before the lapse of two years from the date she announces her wish, by another reason than his decease. The minister of Interior may issue a justified decree depriving the wife from acquiring the Egyptian nationality, before the lapse of the two years".
3. "If a foreign woman acquires the Egyptian nationality under the provisions of the two previous articles, she will not forfeit it with the termination of marriage, unless she has restored her foreign nationality, or get married to a foreigner and acquired his nationality by virtue of the law governing that nationality".
4. "An Egyptian who gets married to a foreigner shall continue to retain her Egyptian nationality unless she wishes to acquire the nationality of her husband and has recorded that at marriage, or during the existence of her marriage in case she is entered in her husband's nationality by force of the law governing it. However, she shall continue to retain the Egyptian nationality if she declares her wish to retain it within one year from the date she enters the nationality of her husband".

کنوانسیون رفع همه اشکال تبعیض علیه زنان می‌باشد که مصر نیز به آن ملحق شده است CEWLA (foundation, 2008: 13-14) به نظر نویسندگان، قانون‌گذار مصری در شناسایی اختیار زن مصری یا غیرمصری در کسب تابعیت شوهر موفقیت چشمگیری داشته و در هر دو حالت، اراده و تمایل زن را مبنای کسب تابعیت شوهر اعلام نموده، اما در فرض قابلیت انتقال تابعیت زن مصری به شوهر خارجی یا تسهیل کسب تابعیت از جانب شوهر غیرمصری پیشرفتی نداشته است.

۳.۵. امارات متحده عربی

در قانون تابعیت امارات متحده عربی، در فرض ازدواج مرد اماراتی با زن خارجی قواعد خاصی حاکم است؛^۱ چنان‌که مطابق بند اول ماده ۳ قانون یادشده^۲، یک زن خارجی، تنها در صورتی تابعیت همسر اماراتی خود را کسب خواهد نمود که اولاً تمایل کتبی خود را اعلام نماید، ثانیاً از ازدواج آنها حداقل سه سال گذشته باشد و ثالثاً انصراف خود از تابعیت اولیه را ابراز دارد. همچنین در ماده ۱۱ همان قانون بر ضرورت انصراف از تابعیت اولیه در راستای کسب تابعیت اماراتی تأکید و تصریح شده است.

مطابق ماده ۱۴ قانون پیش گفته، در فرض ازدواج زن اماراتی با مرد خارجی، تابعیت اولیه او به صورت خودکار از وی سلب نخواهد شد؛ مگر در صورت ورود وی به تابعیت شوهر خویش.

بنابر بند دوم ماده ۱۷، زنان اماراتی که در نتیجه ازدواج با مردان خارجی تابعیت اماراتی خود را از دست داده‌اند، پس از انحلال نکاح، در صورت انصراف از تابعیت خارجی، قادر به بازگشت به تابعیت اماراتی خود خواهند بود.

زنان اماراتی برخلاف مردان این کشور، مجاز به انتقال تابعیت به همسران خارجی خویش نیستند (Mafiwasta, 2009: 13). چنان‌که در انتهای پاراگراف دوم ماده ۳ قانون تابعیت این کشور تصریح شده است: «به هر حال، در هیچ موردی مرد نمی‌تواند تابعیت اماراتی زوجه خود را کسب نماید».

۱. براساس امار اعلامی از سوی وزارت کار و امور خانواده امارات متحده عربی، ۲۸ درصد ازدواج‌های ثبت‌شده در سال ۲۰۰۵ در این کشور میان مردان اماراتی و زنان خارجی بوده (Mafiwasta, 2009: 14) و تقریباً ۶۰۰۰ مرد اماراتی بین سال‌های ۲۰۱۷ تا ۲۰۱۹ با زنان خارجی ازدواج کرده‌اند. در خصوص ازدواج زنان اماراتی با مردان خارجی نیز باید اذعان داشت اگرچه زنان کمتر از مردان اماراتی همسر خارجی می‌کنند، اما تعداد ایشان رو به افزایش بوده، در سال ۲۰۱۰، تعداد ۷۳۷ زن اماراتی با مرد غیراماراتی ازدواج کرده‌اند که نسبت به سال قبل ۱۵ درصد افزایش داشته است؛ لذا مسئله تابعیت زوجین در این کشور حائز اهمیت بنیادین است.

2. “The marriage of an alien woman to a UAE citizen of the country shall not entitle her to acquire the nationality of her husband, unless she informs the Ministry of Interior of her wish to become a national, and the marriage relationship has lasted for three years as of date of expressing of her wish on the condition that she must revoke her original nationality”.

مسئله عدم امکان انتقال تابعیت از زنان اماراتی به همسرانشان می‌تواند به‌ویژه در طول مناقشات بین دولی مانند بحران خلیج فارس که در ژوئن ۲۰۱۷ بین قطر از یک سو و امارات متحده عربی، عربستان سعودی و بحرین از سوی دیگر آغاز شد، مشکلاتی ایجاد نماید که کشور متبوع زوج با وقوع جنگ و بحران‌های مشابه تصمیم به اخراج زوج هم تابعیت با دولت متخاصم گرفته، به این ترتیب، خانواده آنها با خطر ازهم پاشیدگی مواجه خواهد شد. شایان ذکر است که وقتی چنین تحریم‌های دولتی بدون استثنا اعمال می‌شود، می‌تواند بر فرزندان زنان اماراتی که معمولاً تابعیت پدر خود را دارند و نمی‌توانند از طریق تولد تابعیت اماراتی را کسب کنند نیز تأثیرگذار باشد^۲ (Alsabeeh & Kuzmova, 2022: 14). بنابراین قانون‌گذار اماراتی ضمن به رسمیت نشناختن تابعیت مضاعف، بر ضرورت اعلام اراده زن خارجی و رعایت سایر شرایط در کسب تابعیت این کشور در نتیجه ازدواج با مرد اماراتی تأکید کرده، بنابراین در این زمینه تا حدودی مشابه با سایر کشورهای مورد مطالعه، قائل به عدم تحمیل تابعیت مرد به زن است. اما از سوی دیگر، برای شوهر خارجی زن اماراتی امتیازی خاصی در کسب تابعیت اماراتی قائل نشده و از این جهت مانند قانون‌گذار مصر عمل نموده است.

۱. در این دوره زمانی از همه شهروندان قطری خواسته شد تا ظرف ۱۴ روز پس از آغاز درگیری، امارات را ترک کنند که نتیجه چنین تصمیمی، جدایی اجباری زن اماراتی از همسر قطری خویش بود. دولت قطر در واکنش به این اقدام امارات ضمن اقامه دعوا در نزد دیوان بین‌المللی دادگستری (ICJ) International Court of Justice، از کمیته نظارت بر اجرای کنوانسیون رفع همه اشکال تبعیض نژادی (CERD- 1965) Elimination of All Forms of Racial Discrimination از سوی کشورهای متعهد نیز خواست تا بررسی نمایند که آیا این کشور به تعهدات خویش در مقابل کنوانسیون یادشده پایبند بوده یا آن را نقض کرده است. امارات متحده عربی نیز ضمن ایراد به صلاحیت دیوان دادگستری، دفاعیاتی در این باره فراهم آورد و عنوان نمود که برای محکوم نمودن امارات به نقض کنوانسیون دو امر مهم باید اثبات شود: یکی اینکه این کشور از تصویب مقررۀ یادشده هدفی نامشروع را دنبال نموده و دیگر اینکه این مصوبه دارای تأثیر غیرقانونی نسبت به اشخاص بوده است (Arato, 2022). دیوان دادگستری بین‌المللی ضمن پذیرش ایراد امارات، خود را فاقد صلاحیت رسیدگی به دعوی دولت قطری دانست (ICJ, 2021). همچنین امارات به صلاحیت کمیته ناظر بر اجرای کنوانسیون نیز ایراد گرفته، عنوان کرد که این کمیته صرفاً صلاحیت رسیدگی به اقدامات ناقض حال و جاری را دارد و نسبت به اقدامات ناقض گذشته فاقد صلاحیت رسیدگی است. در پاسخ به ایراد مطروحه دولت قطری به درستی دفاع نمود که اقدام خوانده دقیقاً مصداقی از نقض مستمر و در جریان کنوانسیون یادشده است (CERD, 2019). کمیته ناظر پس از تشخیص اینکه صلاحیت رسیدگی به شکایات قطر را دارد، در فوریه ۲۰۲۰ دو کمیسیون آشتی موقت را تشکیل داد و اعضای خود را با همکاری کشورهای مربوطه منصوب کرد. هر دو کمیسیون جلسات مختلفی را برای انتخاب رؤسای خود، ایجاد قوانین روبه‌ای و بحث در مورد شکایات برگزار کردند <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2023/02/qatar-against-united-arab-emirates-un-ad-hoc-conciliation-commission>. در نهایت سازمان عفو بین‌المللی به اقدام امارات واکنش نشان داد که اندکی پس از گزارش این سازمان، امارات و عربستان سعودی، شوهران قطری را از تحریم اعمال شده علیه اتباع قطری مقیم خاک خویش مستثنی نمودند و به ایشان اجازه بازگشت به کشور زوج را دادند (Alsabeeh & Kuzmova, 2022).
۲. درخواست و شکایت قطر به کمیته یادشده اولین پرونده مطروحه در این کمیته محسوب می‌شود و هم‌اکنون شکایت دیگری از جانب فلسطین علیه اسرائیل در این کمیته مطرح شده که همچنان مفتوح بوده، منتج به رأی نشده است (<https://www.ohchr.org/en/press-releases/2023/02/qatar-against-united-arab-emirates-un-ad-hoc-conciliation-commission>).

۴. نتیجه‌گیری و پیشنهاد

پژوهش حاضر با محوریت تحولات قانونی کشورهای همسایه ایران در مواجهه با تابعیت زنان در فرض ازدواج با مردان خارجی، به نتایج حائز اهمیتی دست یازیده است. صرف نظر از تحولات سیاسی در کشورهای مورد مطالعه، در بحث تابعیت پیشرفت چشمگیری در قوانین ملی آنان حاصل شده است. در اغلب کشورهای مورد مطالعه، اصل وحدت خانواده جای خود را به استقلال تابعیت داده، تابعیت زن در نتیجه ازدواج با مرد خارجی به صورت خودکار تغییر نخواهد کرد. کشورهای اردن، عراق، مصر با پذیرش تابعیت مضاعف، بر امکان حفظ تابعیت اولیه و اصلی در کنار تابعیت زوج تأکید نموده‌اند.

در عراق، بدون تفاوت میان زوج یا زوجه، هریک از همسران خارجی اتباع عراقی، با حصول شرایط و گذشت مدت قانونی از ازدواج و اقامتشان در این کشور، قادر به تحصیل تابعیت عراقی خواهند بود. در سایر کشورهای مورد مطالعه، زوجه با استناد به عقد نکاح واقع شده با مرد تبعه و نیز حصول سایر شرایط و تشریفات، قادر به درخواست تابعیت مرد است؛ اما زوج چنین امتیازی ندارد و مانند مهاجری عادی باید تشریفات قانونی کسب تابعیت را رعایت نماید.

در نهایت اینکه کشورهای مورد مطالعه، در مسئله تابعیت زنان دستاوردهای چشمگیری داشته‌اند؛ این درحالی است که در ایران همچنان بند ۶ ماده ۹۸۷ تابعیت زن خارجی را در فرض ازدواج با مرد ایرانی، ایرانی دانسته و به عبارتی قائل به تحمیل تابعیت ایرانی زوج بر زوجه غیرایرانی است. بنابراین، پیشنهاد می‌شود:

قانون‌گذار ایرانی نیز در راستای رعایت اصل استقلال تابعیت، مسئله کسب تابعیت را به اختیار زوجه واگذار کند و با حصول شرایط و تشریفات امکان اخذ تابعیت ایرانی را برای زوجه خارجی به رسمیت بشناسد. به رسمیت شناختن امتیاز کسب تابعیت ایرانی برای مردان خارجی که همسر ایرانی اختیار می‌نمایند نیز مؤید برابری جنسیتی در کسب تابعیت ایرانی خواهد بود.

از آنجا که به رسمیت شناختن تابعیت مضاعف امکان بروز مشکلات بعدی اجتماعی - سیاسی را برای کشور به همراه خواهد داشت، بایسته است قانون‌گذار در تدوین قانون، اعطای تابعیت را منوط به انصراف از تابعیت اولیه و اصلی نماید که در عمل ممکن است با اصل اولیه استقلال تابعیت در تضاد به نظر برسد، اما واگذاری انتخاب تابعیت ایرانی به زوج یا زوجه بیگانه در گام نخست، تردید نسبت به اعمال اصل استقلال را منتفی می‌سازد.

منابع

الف فارسی

۱. کتاب‌ها

۱. الماسی، نجادعلی (۱۳۸۳). *حقوق بین‌الملل خصوصی*. چاپ دوم، تهران: نشر میزان.
۲. سلجوقی، محمود (۱۴۰۰). *بایسته‌های حقوق بین‌الملل خصوصی*. چاپ هفدهم، تهران: نشر میزان.
۳. نصیری، محمد (۱۳۸۴). *حقوق بین‌الملل خصوصی*، جلد ۲ و ۱، چاپ دوازدهم، تهران: نشر آگاه.

۲. مقالات

۴. الماسی، سعید؛ الماسی، نجادعلی؛ افتخارچهرمی، گودرز (۱۴۰۰). تابعیت زن و فرزندان حاصل از ازدواج زن ایرانی با مرد غیرایرانی با مطالعه تطبیقی در حقوق انگلستان. *فصلنامه تحقیقات حقوقی*، ۲۵ (۱۰۰)، ۱۱-۳۶.
۵. توسلی نائینی، منوچهر و افضلی، عبدالواحد (۱۳۹۴). تحولات حقوقی ناشی از ازدواج‌های چندملیتی در پرتو تحولات تابعیت مضاعف، با رویکردی به قوانین تابعیت ایران. *فصلنامه مطالعات حقوق خصوصی*، ۴۵ (۳)، ۴۱۳-۴۲۹.
۶. حسینی دره صوفی، سید محمد و کریمی‌نیا، محمدمهدی (۱۳۹۸). واکاوی حق تابعیت مهاجر در فقه اهل بیت و قوانین حقوقی ایران و افغانستان. *دوفصلنامه علمی مطالعات حقوق بشر اسلامی*، ۸ (۲)، ۹-۳۲.
۷. عبدی‌پور، ابراهیم و چاچ، سعید (۱۳۹۸). نابرابری بین پدر و مادر ایرانی در انتقال تابعیت به فرزندان. *فصلنامه مطالعات حقوق تطبیقی*، ۱۰ (۱)، ۲۶۱-۲۷۸.

ب) انگلیسی

A) Books

1. Griffiths, Percival (2019). *the British Impact on India*, Routledge.
2. Khalil Abdullah (2012). *Directions of World Constitutions -Handbook of Human Rights in World Constitutions*, Development Support Center.
3. Kirmanj Sherko (2013). *Identity and Nation in Iraq*, Lynne Rienner Publishers.
4. Omar Yassen, Abdullah (2021). *Report on Citizenship Law: Iraq*, Global Citizenship Observatory (GLOBALCIT) Robert Schuman Centre for Advanced Studies in collaboration with Edinburgh University Law School.
5. Rizk Khoury, Dina (2020). *Nationality and Sect in Ottoman and Post-Ottoman Iraq*, brill Publisher, available at: <https://brill.com/downloadpdf/book/edcoll/9789004413146/BP000027.xml>
6. United Nations Development Program (UNDP), (2018). *Egypt, Gender Justice & The Law*, Gender Justice & The Law Publication, available at: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/arabstates/Egypt.Summary.19.Eng.pdf>
7. United Nations Development Program (UNDP), (2018). *Jordan, Gender Justice & The Law*, Gender Justice & The Law Publication, available at: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/arabstates/Jordan-Country-Assessment---English.pdf>
8. United Nations (2003). *Women, nationality and citizenship*, Division for the

Advancement of Women Department of Economic and Social Affairs.

B) Articles

9. Arato, Julian (2022). International Decisions- Qatar v. Arab United Emirate. *American Journal of International Law*, 116 (2), 397-403.
10. Al Dalaien, Ahmad A. & Al Enizi, Ziad Kh. (2021). Women's rights and nationality: a comparative study of Jordanian nationality law and CEDAW. *Australian Journal of Human Rights*, 27(1), 1-19.
11. Chen, Lung-chu (1975). The Equal Protection of Women in Reference to Nationality and Freedom of Movement. *Proceedings of the ASIL Annual Meeting*, Vol. 69, 18-25.
12. Emanuel, James, (2012). Discriminatory Nationality Laws in Jordan and Their Effect on Mixed Refugee Families. *Gender Issues in International Law*, University of Notre Dame Law School, 1-21.
13. Gettys, Luella, (1939). a review of Nationality of Married Women: A Study of Domestic Policies and International Legislation. By W.E. Walts, *the University of Toronto Law Journal*, 3(1), 176-177.
14. Isom Verhaaren, Christine, (2013). Book Review of Imperial Citizen: Marriage and Citizenship in the Ottoman Frontier Provinces of Iraq. By Karen M. Kern. *the Historian Journal*, Vol. 75, 824-826.
15. Yamguchi, Zentralarchiv & Quetelet, Gigi (2020). A Comparative Study of Post-Marriage Nationality of Women in Legal Systems of Different Countries. *International Journal of Social Science Research and Review*, 3(3), 1-8.

C) Books Cases

16. Application of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Qatar v. United Arab Emirates), No. 2021/2, International Court Justice, available at: <https://www.icj-cij.org/case/172>
17. Qatar v. United Arab Emirates in CERD, 30 august 2019, available at: <https://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/CERD/CERD-C-99-3.pdf>

D) Reports

18. Alsabeehg, Zeineb & Kuzmova, Yoana, (2022), *Report on Citizenship Law: United Arab Emirates*, Robert Schuman Centre for Advanced Studies in collaboration with Edinburgh University Law School.
19. Athayi, Abdullah, (2017), Report on Citizenship Law: Afghanistan, Global Citizenship Observatory (GLOBALCIT), Robert Schuman Centre for Advanced Studies in collaboration with Edinburgh University Law School.
20. Frost, Lillian, (2022), *Report on Citizenship Law: Jordan*, Global Citizenship Observatory (GLOBALCIT), Robert Schuman Centre for Advanced Studies in collaboration with Edinburgh University Law School.
21. Mafiwasta, (2009), *Country Shadow Report: The United Arab Emirates*, UN Committee on the Elimination of Discrimination against Women.
22. Malek, Dalia, (2021), *Report on Citizenship Law: Egypt*, Global Citizenship Observatory (GLOBALCIT), Robert Schuman Centre for Advanced Studies in collaboration with Edinburgh University Law School.

23. Max Planck Institute, (2005), *Family Structures and Family Law in Afghanistan-A Report of the Fact-Finding Mission to Afghanistan*.
24. Marei, Afaf, (2009), *Second Shadow Report for the CEDAW Egypt*, the Egyptian Association for Community Participation Enhancement (EACPE).
25. The Center for Egyptian Women's Legal Assistance (CEWLA foundation), (2008), *The Shadow Report on the Status of Egyptian women in matters of personal status and forms of violence against women according to CEDAW convention*, available at: https://www.ecoi.net/en/file/local/1265390/470_1262685273_cewlaegypt-45.pdf

E) Websites

26. Al Agati, Mohamed, (2012), *Women and Equal Citizenship: Analysis of the New Constitution of Egypt*, *International Peace Institute*, available at: <https://www.ipinst.org/images/pdfs/women-and-constitution-egypt-english3.pdf>
27. Background Note on Gender Equality, Nationality Laws and Statelessness, 2022, available at: <https://www.refworld.org/pdfid/6221ec1a4.pdf>
28. <http://www.refworld.org/docid/5c2f3f8b4.html>
29. <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2023/02/qatar-against-united-arab-emirates-un-ad-hoc-conciliation-commission>
30. <https://www.refworld.org/docid/5a9ffbd04.html>
31. <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2023-03/Gender%20equality%20policy%20LADP%20III.pdf>
32. United Nations, (2014), *Women's Rights are Human's Rights*, available at: <https://www.ohchr.org/Documents/Events/WHRD/WomenRightsAreHR.pdf>